

Jonathan Safran Foer
Om at spise dyr

På dansk ved Jan Hansen

TIDERNE SKIFTER

OM AT SPISE DYR

Oversat fra amerikansk-engelsk efter *Eating Animals*

Copyright © 2009 by Jonathan Safran Foer

Dansk udgave: © 2010 by Tiderne Skifter, København

Forlagsredaktion: Claus Clausen

Sats: An:Sats, Espergærde

Tryk: Specialtrykkeriet, Viborg

ISBN 978-87-7973-357-2

*Til Sam og Eleanor,
– pålidelige kompasser*

Tiderne Skifter Forlag · Læderstræde 5, 1. sal · 1201 København K

Tlf.: 33 18 63 90 · Fax: 33 18 63 91

e-mail: tiderneskipfer@tiderneskipfer · www.tiderneskipfer.dk

Indhold

Storytelling	7
Alt eller Intet eller Noget Andet	27
Ord/Betydninger	57
Skjule/Søge	103
Indflydelse/Sprogløshed	149
Stykker af Paradis/Dynger af Lort	187
Jeg gør	253
Storytelling	307
Tak	337
Noter/kildehenvisninger	340
Indeks	388

storytelling

I den vestlige verden spiser vi mindre end 0,25% af de kendte fødeemner på Jorden.¹

Frugter fra familiehistoriens træ

DA JEG VAR BARN, tilbragte jeg ofte weekenderne på besøg hos min bedstemor. Når jeg ankom fredag aften, løftede hun mig op fra gulvet i en af sine ildkvælende omfavnelser. Inden jeg tog af sted søndag eftermiddag, løftede hun mig op igen. Først mange år senere forstod jeg, at hun gjorde det for at *veje* mig.

Min bedstemor havde overlevet krigen ved at gå rundt på bare fødder og leve af andre menneskers uspiselige levninger: rådne kartofler, kødrester, der var blevet smidt ud, brusk og trævler, der sad tilbage på ben eller skrog. Hun var ligeglad med, om jeg kom til at farve uden for stregerne i malebøgerne, når bare jeg klippede hendes rabatkuponer ud præcist langs de stiplede linjer. Og hotellernes morgenmadsbuffeter: Mens vi andre havde travlt med dyngede mad op på vores tallerkener for at smage på det hele, sad hun og lavede den ene sandwich efter den anden, som hun pakkede ind i papirservietter og lagde ned i sin håndtaske for at gemme dem til frokost. Det var min bedstemor, der lærte mig, at man godt kan nøjes med at bruge én tepose, lige meget hvor mange personer man skal lave te til, og at der ikke er nogen dele af et æble, som ikke kan spises.

Det havde ikke noget at gøre med sparsommelighed. (De fleste af de rabatkuponer, hun klippede ud, var til mad, hun aldrig købte.)

Det havde heller ikke noget at gøre med sundhedsmæssige overvejelser. (Hun nærmest *tvang* mig til at drikke Coca-Cola.)

Når min bedstemor inviterede familien til middag, dækkede hun aldrig op til sig selv. Selv når der ikke var mere tilbage at lave – ikke flere, der skulle have en ekstra portion suppe, ikke flere gryder, der skulle røres rundt i, eller ovne, der skulle holdes øje med – blev hun alligevel ude i køkkenet, som en årvågen soldat i sit vagttårn (eller

OM AT SPISE DYR

som en lejr fange). Så vidt jeg kunne se, var den næring, hun fik fra maden, ikke noget, der forudsatte, at hun behøvede at *spise* den.

Mens hun skjulte sig for nazisterne i Europas skove, spiste hun for at holde sig i live indtil den næste chance for at få noget at spise. I Amerika lidt over et halvt århundrede senere kan vi spise, lige hvad vi har lyst til. Vores køkkenskabe er fulde af mad – impuls køb, alt for dyr gourmetmad, mad som vi langt fra altid spiser. Og når sidste salgsdato er overskredet, smider vi ofte maden ud uden overhovedet at lugte til den først. At spise er blevet bekymringsfrit. Det er et liv, min bedstemor har muliggjort for os. Men hun har aldrig selv formået at gøre sig fri af madmanglens desperation.

Dengang vi voksede op, betragtede mine brødre og jeg min bedstemors mad som den bedste i hele verden. Det sagde vi også til hende, både når maden blev stillet ind på bordet og efter den første mundfuld og igen, når vi var færdige med at spise: „Du laver den bedste mad i hele verden nogensinde.“ Men samtidig var vi tilstrækkelig sofistikerede børn til at gennemskue, at hende, der i virkeligheden lavede Den Bedste Mad i Hele Verden, temmelig sikkert måtte kende mere end bare én opskrift (kylling med gulerødder), og at en del af denne verdens store opskrifter måtte indeholde mere end bare to ingredienser.

Og hvorfor stolede vi blindt på hende, når hun fortalte os, at mørk mad altid er sundere end hvid mad, og at de fleste næringsstoffer sidder i skræl og skorper? (Brødet i de sandwich, vi fik under weekendbesøgene hos hende, var endeskiver, som hun havde skåret fra og gemt.) Hun lærte os, at dyr, der var større end os selv, var meget sunde for os, at dyr, der var mindre end os selv, var sunde for os, at fisk (som hun ikke betragtede som rigtige dyr) var sunde, og at det samme gjaldt tun (som hun ikke betragtede som rigtig fisk),

Storytelling

ligesom det gjaldt grøntsager, frugt, kager, småkager og sodavand. *Al* mad var sund. Fedt var sundt – *alle* former for fedt, uanset dets art og uanset mængderne af det. Sukker var især sundt. Jo tykkere et barn var, desto sundere var barnet, især hvis det var et drengebarn. Frokost var ikke ét måltid, men tre, som man indtog klokken elleve, klokken halv et og klokken tre. Man kunne altid lige presse endnu en bid ned.

I virkeligheden *var* hendes kylling med gulerødder sandsynligvis det mest lækre mad, jeg nogensinde har spist. Men det havde ikke ret meget at gøre med, hvordan maden var tilberedt, eller hvor godt den smagte. Hendes mad var så lækker, fordi vi *troede* på, at den var lækker. Vi troede endnu mere fanatisk på min bedstemors kogekunst, end vi troede på Gud. Hendes kulinariske dygtighed var en lige så central del af vores familiemyte som fortællingerne om humoren hos den bedstefar, jeg blev født for sent til at møde, eller om det eneste skænderi mellem mine forældre i hele deres ægteskab. Vi klyngede os til disse historier og var afhængige af dem for at kunne definere, hvem vi selv var. Vi var en familie, hvor vi valgte vores kampe med omhu, vi brugte humor, når vi havde brug for at slippe ud af en knibe, og vi *elskede* vores matriarks mad.

Der skal engang have levet et menneske, der var et så godt menneske, at der ikke var nogen historier at fortælle om hende. Men der er flere historier at fortælle om min bedstemor end om nogen anden, jeg kender – hendes barndom, den hårfine margin hvormed hun overlevede, det altomfattende tab, immigrationen og yderligere tab, sejren og tragedien forbundet med hendes integration – og en dag vil jeg forsøge at fortælle dem alle til mine børn. Vi fortalte dem imidlertid aldrig selv for hinanden, ligesom vi aldrig omtalte hende med nogen af hendes andre og mere fortjenstfulde titler. Vi kaldte hende „Hende Der Laver Den Bedste Mad i Hele Verden“.

Måske fordi de andre historier om hende bare var for svære at

OM AT SPISE DYR

fortælle. Eller måske valgte hun selv denne ene historie, fordi hun hellere ville huskes for sin mad, end for at hun havde formået at overleve uden mad. Eller måske var hendes overlevelse et resultat af hendes evne til at fremtrylle mad, sådan at historien om hendes syn på mad i sig rummer alle de andre historier, der kan fortælles om hende. Mad er for hende ikke *kun* mad. Det er rædsler, værdighed, taknemmelighed, hævn, glæde, ydmygelser, religion, menneskehedens historie og – naturligvis – kærlighed. Som om den frugt, hun altid byder os, er plukket fra de brændte grene på vores familiehistories slægtstræ.

En mulighed igen

JEG BLEV RAMT AF DE MEST UVENTEDE IMPULSER, da jeg fik at vide, at jeg skulle være far. Jeg begyndte pludselig at gøre rent, udskifte pærer, der var gået og havde skullet skiftes i lang tid, pudse vinduer og arkivere mine papirer. Jeg fik nye briller, købte tyve par hvide tennissokker, fik en tagbagagebærer monteret på taget af vores bil, fik et hundegitter monteret mellem bagsædet og bagagerummet, fik min første lægeundersøgelse i fem-seks år ... og besluttede at skrive en bog om at spise dyr.

Faderskabet blev den umiddelbare igangsætter for den rejse, der er endt med at blive til denne bog, men på en måde havde jeg forberedt mig til dette projekt det meste af mit liv. Da jeg var to år, var alle mine børnebogshelte dyr. Da jeg var fire, passede vi en fatters hund en hel sommer. Jeg sparkede den. Min far belærte mig om, at man ikke sparker dyr. Da jeg var syv, sørgede jeg over min guldfisks død. Bagefter opdagede jeg, at min far havde skyllet den ud i toilettet. Jeg belærte min far om – i et noget mindre civiliseret og stuerent ordvalg – at man ikke skyller dyr ud i toilettet. Da jeg var

Storytelling

ni, havde vi en babysitter, der mente, at man ikke måtte være ond mod nogen. Det var ordret sådan, hun sagde, da jeg spurgte hende, hvorfor hun ikke ville have noget af den grillkylling, min bror og jeg spiste. „Jeg vil ikke være ond ved nogen.“

„Være ond ved *nogen*?“ spurgte jeg.

„Du ved godt, at når du spiser kylling, er det en *kylling*, ikke?“

Min bror Frank sendte mig et blik, der sagde: *Har mor og far virkelig betroet pasningen af deres dyrebare børn til denne naragtige kvinde?*

Hvad enten hendes formål med at sige det var at gøre os til vegetarianer eller ej – og selv om samtaler om kødspisning har det med at få folk til at føle sig trængt op i en krog, er det altså ikke alle vegetarianer, der kun er ude på at hverve nye proselytter – var hun teenager og manglede måske derfor den selvbeherskelse, der ville have forhindret andre i at formulere denne historie helt så konkret. Uden at blive overdrevent teatralisk eller retorisk delte hun bare ud af den viden, hun besad.

Frank og jeg stirrede på hinanden med munden fuld af kylling, som vi var onde ved, og oplevede samtidig et af disse Hvorfor-har-jeg-aldrig-tænkt-på-det-før-og-hvorfor-har-ingen-sagt-noget-om-det-til-mig-øjeblikke. Jeg lagde gafflen fra mig. Frank spiste videre, og hvis jeg kender min storebror ret, spiser han sandsynligvis kylling igen, mens jeg sidder her foran computeren og skriver dette.

Når det, babysitteren sagde, gav mening for mig, skyldes det ikke kun, at det lød så fuldkommen og uimodsigelig logisk, men også at det lå i forlængelse af alt det, mine forældre havde lært mig. Vi var ikke onde mod nogen medlemmer af vores familie. Vi var ikke onde mod hverken venner eller fremmede. Vi måtte ikke engang være onde mod lædermøbler. At jeg ikke havde tænkt langt nok til at også at inddrage dyr i denne altomfattende regel, gjorde ikke dyrene til en undtagelse fra reglen. Det beviste ikke andet, end at

OM AT SPISE DYR

jeg var et barn og uvidende om visse sider af virkeligheden. Indtil jeg altså ikke længere var det. Og da jeg ikke længere var uvidende om det, var jeg nødt til at lave om på mit liv.

Indtil jeg ikke længere følte mig nødt til at gøre det. Min vegetarisme, der i begyndelsen var meget bombastisk og kompromisløs, døde hen og forsvandt til sidst helt. Ikke at jeg fandt et alternativ til babysitterens grundleveregel, men jeg fandt måder at gøre den mere udflydende eller mindre vigtig på og glemme den. I det store og hele begyndte jeg ikke at være ond ved nogen. I det store og hele bestræbte jeg mig stadig på at gøre det rigtige. I det store og hele havde jeg stadig relativ ren samvittighed. Men: Stik mig lige noget kylling, jeg er *sulten*.

Mark Twain sagde i sin tid, at det var let nok at holde op med at ryge; det havde han gjort mange gange. Jeg vil tilføje at blive vegetar til denne liste over ting, der er utrolig lette at gøre. I løbet af min high school-tid blev jeg vegetar flere gange, end jeg kan huske, de fleste gange i et forsøg på at definere min identitet mellem unge mennesker, der så ud til at finde deres egen identitet så ubesværet. Jeg ville have et slagord, jeg kunne få som klistermærke og sætte fast på kofangeren på min mors Volvo, en kagesalgssag, som jeg kunne bruge til at udfylde en genert halv time i et spisefrikvarter, et påskud til at komme meget tættere på principfaste unge kvinders bryster. (Og stadigvæk blev jeg hele tiden ved med at mene, at det var forkert at være ond mod dyr.) Dermed ikke være sagt, at jeg afholdt mig helt fra at spise kød. Kun at jeg afholdt mig fra at gøre det, når andre så det. I de år indledte min far ofte vores aftensmåltider med at spørge: „Er der nogen, der har noget, de ikke spiser i dag?“

Da jeg kom på college, begyndte jeg igen for alvor at spise kød. Ikke at jeg begyndte at „tro på“ at spise dyr – hvis man kan det – men det var et spørgsmål, jeg bevidst havde slået ud af hovedet. Jeg havde ikke rigtig lyst til at have en „identitet“ i de år. Og jeg var

Storytelling

ikke længere omgivet af folk, der havde kendt mig som vegetar, så spørgsmålet om hykleri kom ikke op, og ingen afkrævede mig en forklaring på, hvorfor jeg havde ombestemt mig. I virkeligheden var det måske den omstændighed, at så mange af mine medstuderende var vegetarer, der fik mig til at lægge min egen vegetarisme lidt på hylden – ligesom man er mindre tilbøjelig til at give penge til at en gademusikant, hvis hans violinkasse flyder over med pengesedler.

Men da jeg hen mod slutningen af mit andet år på studiet besluttede at læse filosofi som hovedfag, gik jeg for første gang for alvor og meget prætentivt i gang med at *tænke*. Og det gjorde mig til vegetar igen. Den form for bevidst fortrængning, som kødspisning efter min mening forudsatte, følte som alt for meget af et paradoks i forhold til det nye intellektuelle liv, jeg havde valgt at leve. Jeg mente, at livet kunne, burde og *måtte* følge fornuftens regler. I kan sikkert levende forestille jer, hvor dødirriterende de fleste oplevede mig som.

Efter at jeg var blevet færdig med studierne, spiste jeg masser af kød – masser af *alle mulige* slags kød – de næste cirka to år. Hvorfor? Fordi det smagte godt. Og fordi jeg var kommet frem til, at de historier, vi fortæller os selv og hinanden, er mindre vigtige end grundene til vores vaner. Og jeg fandt på en historie om mig selv, som jeg fortalte for mig selv, og den endte hver gang med tilgivelse.

Men så var jeg ude på en *blind date* med den kvinde, der senere er blevet min kone. Og allerede efter et par uger brugte vi en hel del tid på at tale om to højst uventede emner: ægteskab og vegetarisme.

Historien om hendes syn på kød lignede min egen i forbløffende høj grad: Der var ting, hun altid havde troet på, når hun lå i sin seng om aftenen, og så var der de valg, man måtte træffe ved morgenbordet næste dag. Der var en nagende (om end kun lejlighedsvis og kortvarig) frygt for at gøre sig meddelagtig i noget, der er fundamentalt forkert, og så var der accepten af, at det med at spise kød eller ej er et meget *indviklet* emne, og at det er tilgiveligt bare at

OM AT SPISE DYR

være menneske. Ligesom mig havde hun en stærk intuitiv fornemmelse for, hvad der var rigtigt eller forkert, men den var åbenbart bare ikke stærk nok.

Folk gifter sig af mange forskellige grunde, men en af de grunde, der foranledigede os til at træffe den store beslutning, var udsigten til eksplicit at markere en ny begyndelse. Denne idé om at markere et skarpt skel til det, der er gået forud, er en fundamental del af jødedommens ritualer og jødisk symbolik – et af de mest kendte eksempler er, at man knuser et glas som afslutning på den jødiske vielsesceremoni. Før i tiden har tingene været, som de nu engang var, men fremover vil alt blive nyt og anderledes. Alt vil blive bedre. Vi vil blive bedre.

Det lyder jo fantastisk, og det *følte* også fantastisk, men spørgsmålet er: Hvordan bliver man et bedre menneske? Jeg kunne komme i tanke om uendelig mange muligheder for selvforbedring (jeg kunne begynde at lære et fremmedsprog, udvise mere tålmodighed, blive mere flittig), men det var alt sammen ting, jeg allerede havde svoret at gøre så tit, at det ikke længere lød som særlig troværdige løfter. Jeg kunne også komme i tanke om uendelig mange muligheder for „os“-forbedring, men nu er der sjældent ret meget, man kan blive enige om og reelt kan forandre i et parforhold. Selv på de tidspunkter, hvor mulighederne synes at ligge åbne, er det i virkeligheden sjældent, man reelt får mulighed for at forbedre sig.

At spise dyr, et emne, der havde optaget os begge, men som vi havde valgt at ignorere, virkede som et godt sted at begynde. Der var så mange lighedspunkter dér, så meget, der kunne komme ud af det. Vi blev forlovet og blev vegetarer den samme uge.

Nu var vores bryllup selvfølgelig ikke vegetarisk, for vi havde haft held til at overbevise os selv om, at det ville være uretfærdigt over for de bryllupsgæster, der for manges vedkommende var rejst tusinder af kilometer for at dele vores glæde. (Den logik er forhåbentlig ikke

Storytelling

alt for svær at følge?) Og da vi var på bryllupsrejse, spiste vi fisk, men nu var vi også på bryllupsrejse i Japan, og når man er i Japan, så... Og efter at vi var flyttet ind i vores nye lejlighed, spiste vi også undtagelsesvis stadig en burger eller noget hønsekødssuppe eller et stykke røget laks eller lidt tun. Men kun en gang imellem. Kun de gange, vi havde lyst til det.

Og det var så dét, troede jeg. Jeg syntes, det var et helt fint arrangement. Jeg gik ud fra, at vi kunne blive ved med holde os til den kostsammensætning trods den samvittighedsmæssige inkonsekvens. Hvorfor skulle vores forhold til det, vi spiste, adskille sig fra andre etiske sider af vores tilværelse? Vi var ærlige mennesker, der godt en gang imellem kunne fortælle en hvid løgn, omsorgsfulde venner, der somme tider kunne sige noget pinligt og forkert. Vi var vegetarer, der bare undertiden spiste kød.

Og jeg var ikke sikker på, om mit intuitive valg var en sentimental rest af min barndoms kærlighed til dyr, eller om jeg, hvis jeg gravede dybt nok i mig selv, i virkeligheden ville finde andet end ligegyldighed. Dengang vidste jeg ikke, hvad dyr *var*, og jeg havde temmelig vage forestillinger om, hvordan de blev opdrættet, og hvordan de blev slagtet. Hele emnet fik mig til at føle mig lidt flov, men det var ikke grund nok til, at alle andre også skulle være vegetarer, eller til, at jeg selv behøvede at være det *hele* tiden. Og jeg følte ikke nogen tilskyndelse til eller noget behov for at se nærmere på de spørgsmål.

Men så besluttede vi, at vi ville have et barn, og det var en så ny historie, at alting forandrede sig.

En halv time efter at min søn var kommet til verden, gik jeg ud i venteværelset for at overbringe vores ventende familier den glædelige nyhed.

OM AT SPISE DYR

„Du sagde *han!* Det er altså en dreng?“

„Hvad skal han hedde?“

„Hvem ligner han?“

„Fortæl os det hele.“

Jeg besvarede deres spørgsmål så hurtigt som muligt, inden jeg stillede mig hen i et hjørne, tændte for min mobiltelefon og ringede.

„Bedstemor,“ sagde jeg. „Vi har fået en søn.“

Hun har kun telefon i køkkenet. Hun tog den allerede efter den første ringetone, hvad der måtte betyde, at hun havde siddet ved køkkenbordet og ventet på, at jeg skulle ringe. Det var over midnat. Havde hun siddet og klippet rabatkuponer ud? Havde hun lavet mere kylling med gulerødder, så hun kunne fryse det ned for at forære det til en eller anden, eller for at servere det ved fremtidige familiemåltider? Jeg havde aldrig før set eller hørt min bedstemor græde, men jeg kunne høre, at hendes stemme lød tårevædet, da hun spurgte: „Hvor meget *vejer* han?“

Et par dage efter at vi var kommet hjem fra fødeafdelingen, sendte jeg en mail til en ven, med et fotografi af min søn og nogle af mine første overvejelser vedrørende faderskabet vedhæftet. Han svarede, helt enkelt: „Så er alt igen muligt.“ Det var det perfekte at skrive til mig, for det var præcis sådan, at det føltes. Vi kunne fortælle vores historier igen og gøre dem endnu bedre, endnu mere repræsentative eller ambitiøse. Eller vi kunne vælge at fortælle andre og nye historier. Verden havde fået en ny dimension.

Om at spise dyr

SIKKERT DET FØRSTE BEHOV, MIN SØN gav udtryk for, ordløst og inden bevidsthedens opståen, var et ønske om at spise. Han diede allerede få sekunder efter, at han var blevet født. Jeg betragtede ham med en ærefrygt, jeg aldrig havde oplevet magen til i mit liv. Uden forklaringer og uden at have prøvet det før vidste han, hvad han skulle gøre. Millioner af års evolution havde overbragt denne viden til ham, ligesom den havde skabt koderne bag hans lille hjertes slag og hans nye, tørre lungers udvidelser og sammentrækninger.

Det var en følelse af ærefrygt uden fortilfælde i mit eget liv, men samtidig noget, der forbandt mig med andre, på tværs af generationerne. Jeg kunne se årringene i mit slægtstræ: Mine forældre, der havde betragtet mig på samme måde, da jeg fik bryst, min bedstemor, der havde betragtet min mor, da hun gjorde det, mine oldeforældre, der havde betragtet min bedstemor ... Han diede på fuldstændig samme måde, som stenalderens hulemaleres børn må have gjort.

Jeg havde tit overvejet at lede efter svar på de spørgsmål, jeg havde vedrørende mad. Før jeg selv blev far, havde jeg bare ikke oplevet det som et særlig akut behov. Men da min søn begyndte sit liv – og jeg gik i gang med denne bog – var det, som om at spise var det eneste centrale punkt i hans liv. Han fik bryst eller sov, efter at han havde fået bryst, eller græd, fordi han ville have bryst, eller måtte bøvses af, fordi han lige havde fået bryst. Nu hvor jeg er ved at lægge sidste hånd på bogen, er han i mellemtiden blevet i stand til at føre ganske avancerede samtaler, og den mad, han spiser, bliver fordøjet sammen med de historier, vi fortæller ham. At give sit barn noget at spise er anderledes end selv at spise: Det er *meget* vigtigere. Det er det, fordi mad betyder noget (vores sundhedstilstand betyder noget, glæden ved at spise betyder noget), og fordi de historier, der bliver

OM AT SPISE DYR

serveret sammen med maden, betyder noget. Disse historier binder en familie sammen, og de forbinder vores familie med andre familier. Historier om mad er historier om os selv – om vores baggrund og vores værdier. I min egen familie lærte jeg, takket være de jødiske traditioner, at mad har to parallelle formål: Maden nærer én, og den hjælper én til at huske. Mad og historiefortælling er uadskillelige størrelser – det saltede vand står også for tårer; honning smager ikke bare sødt, men får os også til at tænke på andre slags sødme; *matzo* er vore lidelsers brød.

Der er mange tusind spiselige fødeemner i verden, og at det kræver nogle ord at forklare, hvorfor vi nøjes med at spise så relativt få af dem, som vi gør – ligesom så mange af vores andre valg kræver en forklaring. Vi må have den forklaring med, at persille kun er med på tallerkenen som pynt, at pasta ikke er noget, man spiser til morgenmad; hvorfor vi gerne spiser vinger, men ikke øjne, og hvorfor vi spiser køer, men ikke hunde. Historierne etablerer fortælleformen, og det er også historierne, der etablerer reglerne for, hvordan man fortæller dem.

Som det har været tilfældet så tit i mit liv, havde jeg glemt, at jeg havde historier at fortælle om mad. Men jeg spiste jo kun ting, som det virkede naturligt, fornuftigt og sundt at spise, og som jeg havde kunnet købe den dag, eller som smagte godt – hvad var der i grunden at forklare? Men den form for forælderrolle, jeg ønsker at praktisere, kan ikke acceptere en sådan grad af fortrængning.

Denne historie begyndte oprindeligt ikke som en bog. Jeg ville simpelthen bare have svar på – for min egen og min families skyld – hvad kød *er*. Jeg ville have det defineret så konkret som muligt: Hvor kommer kød fra? Hvordan bliver kød produceret? Hvordan bliver slagtedyrene behandlet, og hvor meget betyder det for os, hvordan de bliver behandlet, inden de bliver slagtet? Hvad er de økonomiske, sociale og miljømæssige konsekvenser af at spise dyr? Det blev

Storytelling

dog ikke ved med kun at være et personligt projekt ret længe. Min research konfronterede mig med forhold, jeg som samfundsborger ikke bare kunne sidde overhørig, og som jeg som forfatter ikke bare kunne holde min mund med. Men at tage konsekvenserne af denne viden og at fortælle om dem på en ansvarlig måde er to vidt forskellige ting.

Jeg har derfor besluttet at anskue disse spørgsmål meget bredt. Så selv om tæt på 99%² af alt kød og fisk, der bliver spist i USA, kommer fra det industrielle landbrug eller fra fiskefarme eller industrifiskeriet – og jeg vil bruge en stor del af resten af bogen på at forklare, *hvad* det konkret indebærer, og *hvorfor* det betyder noget – så er den resterende ene procent af den animalske produktion også en vigtig del af denne historie. Den uforholdsmæssigt store plads, de bedste af de mindre kødproducenter på familiebrugene har fået i denne bog, afspejler, hvor vigtige jeg synes, disse familiebrug er, men også hvor ubetydelig en del af landbrugsproduktionen de står for i dag: De er beviset på, at der findes et alternativ.

Hvis jeg skal være ærlig – og risikere at miste min troværdighed allerede her på side 21 – indledte jeg min research med at tro, at jeg vidste, hvad jeg ville finde ud af, ikke i detaljer, men det overordnede billede. Andre har delt denne antagelse med mig. Når har jeg fortalt folk, at jeg var i gang med en bog „om at spise dyr“, er de fleste, uden nødvendigvis at vide noget om mine holdninger, gået ud fra, at det måtte være et forsvarsskrift for at blive vegetar. Det er en sigende antagelse, der ikke blot antyder, at ethvert forsøg på at sætte sig ind i forholdene inden for landbrugets husdyrhold, næsten automatisk vil få én til at tage afstand fra at spise kød, men også, at de fleste mennesker antager, at det er tilfældet. (Hvad troede du selv, da du først så denne bogs titel?)

Jeg begyndte egentlig også selv med den antagelse, at min bog om at spise dyr ville blive en entydig opfordring til at blive vegetar.

OM AT SPISE DYR

Men det er det ikke blevet. Ikke at en opfordring til at blive vegetar ikke er en bog, som det ville være værd at skrive; det er bare ikke det, jeg har gjort.

Den animalske produktion er et stort og kompliceret emne. Der er ikke to dyr, ikke to dyrearter, ikke to landbrugsbedrifter, ikke to producenter eller to kødspisere, som er helt ens. Da jeg kiggede tilbage på de bjerge af research – i form af læsning, interviews og besigtigelse af forholdene ved selvsyn – der havde været nødvendige, før jeg så meget som kunne begynde at tænke på at skrive seriøst om emnet, måtte jeg spørge mig selv, om det overhovedet var muligt at sige noget sammenhængende og fornuftigt om et emne, der er så mangfoldigt. Måske *er* der slet ikke noget, der hedder „kød“? Måske burde man i stedet se på *dette ene* dyr, der er blevet opdrættet på *denne ene* farm og slagtet på *dette ene* slagteri, distribueret på *denne ene* måde og bliver spist af *denne ene* person – som hver for sig er elementer med så mange individuelle træk, at det ikke kan lade sig gøre at stykke brikkerne sammen til en mosaik.

Og ligesom med fri abort er spørgsmålet om at spise kød et emne, hvor det er umuligt at påberåbe sig definitiv viden om nogle af de mest centrale punkter (Hvornår bliver et foster til en person og ikke bare en potentiel fremtidig person? Hvordan oplever et slagtedyr tingene?) – et emne som tvinger én til at tage stilling til spørgsmål, man kan få det decideret dårligt af at tænke på, og som har det med at få folk til at føle sig trængt op i en krog eller gøre dem aggressive. Det er en svær og frustrerende debat med forbindelse til alle mulige andre emner. Næsten hvert eneste spørgsmål afføder nye spørgsmål, og det er ikke svært at komme i en situation, hvor man griber sig selv i at forsvare synspunkter, der er endnu mere ekstreme end det, man i realiteten tror på, eller mener at kunne forsvare. Eller – hvad der er endnu værre – ender med at synes, at ingen af synspunkterne er værd at tro på eller forsvare.

Storytelling

Og så er der problemet med at skelne mellem, hvordan noget føles, og hvordan det *er*. Diskussioner om den animalske produktion udarter alt for tit til ikke at være diskussioner, men spørgsmål om smag og behag. Og når man står med oplysningerne på hånden – hvor meget svinekød vi forbruger, hvor mange mangrovesumpe, der bliver ødelagt for at gøre plads til nye fiskefarme, hvordan det i realiteten foregår, når en ko bliver slagtet i dag – rejser det spørgsmålet om, hvad man skal stille op med disse oplysninger. Bør der være bindende etiske retningslinjer for alle? Frivillige producentaftaler? Lovgivning? Eller skal det være op til den enkelte bare at fordøje så mange af disse oplysninger, som han eller hun føler behov for og har lyst til?

Selv om denne bog er et produkt af en masse research og bestræber sig på at være lige så stringent som god, objektiv journalistik – jeg har konsekvent citeret de mest konservative statistiske oplysninger (hvilket i næsten alle tilfælde er dem fra landbrugets egne brancheorganisationer), og jeg har haft konsulenthjælp til at kontrollere hvert eneste af disse tal – så mener jeg dog også, at min bog samtidig er en historie. For jo, der er masser af statistiske oplysninger, man kan grave frem, men de virker ofte tynde, og det er ofte alt for let at bruge dem sådan, som man selv vil. Kendsgerninger er vigtige, men de afslører ikke af sig selv deres betydningsindhold, især ikke når de, som det så ofte er tilfældet, er bundet af sproglige valg. Hvad vil en præcis måling af smerterespons hos en slagtekylling sige? Vil det sige, at det gør ondt på kyllingen? Hvad vil det sige, at noget gør ondt? Hvor grundigt vi end sætter os ind i smertens fysiologiske sider – hvor længe smerte varer, hvilke symptomer den afføder, og så videre – er det noget, ingen kan besvare definitivt. Men ved at indplacere disse kendsgerninger i en historie, en historie om empati eller om menneskeracens dominans eller måske om begge dele; ved at indplacere dem i en historie om den verden, vi lever i – og om

OM AT SPISE DYR

hvem vi er, og hvem vi bestræber os på at være – ja, så begynder vi at tale *seriøst* om det at spise dyr.

Vi er alle skabt af historier. Her tænker jeg på søndag eftermiddagene ved min bedstemors køkkenbord, når vi ikke var andre end hende og mig – med rugbrødsskiver i brødristeren og et brummende køleskab, man næsten ikke kunne se for de mange familiefotografier, der var sat op på det. Over de ristede rugbrødshumpler og en Coca-Cola fortalte hun mig om sin flugt fra Europa, om den mad, hun havde spist dengang, og om mad, hun aldrig ville have rørt ved. Det var historien om hendes liv – „Hør på mig,“ begyndte hun altid – og jeg forstod, at det var en vital lære, der blev videregivet til mig, selv om jeg var et barn og ikke vidste, hvad det var for en lære.

Nu ved jeg, hvad det var. Og selv om hendes og mine livsomstændigheder næsten ikke kunne have været mere forskellige, prøver jeg og vil også fremover prøve på at give den lære videre til min søn. Denne bog er et seriøst forsøg på at gøre det. Det er med stor ydmyghed, jeg begynder at fortælle denne historie, for det er ikke nogen let opgave, jeg her har påtaget mig. Selv om vi glemmer alt om miljøet og arbejdspladsproblematikken og beslægtede spørgsmål såsom hungersnøden rundt omkring i verden, de stadig nye influenzaepidemier og biodiversiteten, så er der også spørgsmålet om, hvordan vi mennesker betragter os selv og hinanden. Vi er trods alt ikke bare dem, der fortæller vores egne historier, vi er også selv historierne. Hvis min kone og jeg vælger at lade vores søn vokse op som vegetar, vil han aldrig komme til at smage min bedstemors vidunderlige eneste ret, aldrig få den serveret som et unikt og meget direkte udtryk for hendes kærlighed, og derfor vil han sikkert ikke tænke på hende som „Hende Der Laver Den Bedste Mad i Hele Verden“. Det vil forandre den centrale myte om hende, og det er den mest centrale fortælling i hele vores families historie, som dermed vil blive anderledes.

Storytelling

Bedstemors første ord, da hun så min søn for første gang, var: „Han er min hævn.“ Af de uendeligt mange ting, hun kunne have sagt den dag, var det det, hun valgte at sige, eller som var blevet valgt for hende.

Hør på mig:

„VI VAR IKKE RIGE, MEN VI havde altid nok at spise. Om torsdagen bagte vi fladbrød og challah og boller, der skulle strække til hele ugen. Om fredagen fik vi pandekager. På sabbatten spiste vi altid hønsekød og nudelsuppe. Når man gik til slagteren, bad man om ekstra fedt. De fedeste stykker var altid de bedste. Det var ikke sådan som nu. Vi havde ingen køleskabe, men vi havde mælk og ost. Vi havde ikke alle mulige forskellige slags grøntsager, men vi havde nok. Alle de ting, I kan få *her* og betragter som en selvfølge ... Men vi var lykkelige. Vi havde jo ikke kendskab til andet. Og vi betragtede også det, vi havde dengang, som selvfølgelig.“

„Men så forandrede det sig. Under krigen var det helvede på jord, og jeg havde ingenting. Jeg kom væk fra min familie, som du ved. Jeg var altid på flugt, dag og nat, fordi tyskerne var lige i hælene på mig. Hvis man standsede op, ville man dø. Der var aldrig mad nok. Jeg blev mere og mere syg af ikke at få nok at spise, og det mener jeg ikke kun sådan, at jeg blev skind og ben. Jeg fik også sår overalt på kroppen. Det blev sværere for mig at gå. Jeg var ikke for fin til at spise, hvad jeg fandt i folks skraldespande. Jeg spiste det, ingen andre ville bryde sig om at røre ved. Hvis man sørgede for sig selv, kunne man måske overleve. Jeg tog alt, hvad jeg kunne finde. Jeg spiste ting dengang, som jeg aldrig vil fortælle dig om.“

„Selv på de værste tidspunkter var der også gode mennesker. Nogen lærte mig at snøre mine underbukser sammen forned, så jeg

OM AT SPISE DYR

kunne fylde benene op med alle de kartofler, jeg kunne stjæle. Jeg gik mange kilometer på den måde, for man vidste aldrig, hvornår heldet ville være med én næste gang. Nogen gav mig lidt ris en dag, og jeg gik i to dage for at komme til et marked, hvor jeg byttede risen for noget sæbe, og derfra gik jeg videre til et andet marked, hvor jeg byttede sæben for nogle bønner. Man måtte have heldet med sig og være opfindsom, når det gjaldt den slags.“

„Det var værst hen mod slutningen. Der var mange, der døde i den sidste tid, og jeg vidste ikke, om jeg ville overleve endnu en dag. En bonde – en russer, Gud velsigne ham – så, hvor dårligt jeg havde det, og han gik ind i sit hus og kom ud med et lille stykke kød til mig.“

„Så den mand reddede dit liv?“

„Nej, for jeg spiste det ikke.“

„Hvorfor spiste du det ikke?“

„Fordi det var svinekød. Jeg ville aldrig spise svinekød.“

„Hvorfor ikke?“

„Hvad mener du med ‘hvorfor ikke’?“

„Hvad? Fordi det ikke er kosher, mener du?“

„Ja, selvfølgelig.“

„Ikke engang for at redde dit liv?“

„Hvis alt bliver lige meget, er der ikke mere tilbage at redde.“